

Партнерська взаємодія вчителя й учнів – ключ до саморозвитку успішного педагога

Вікторія ХРИПУН,

старший викладач кафедри освітнього менеджменту та педагогічних інновацій Черкаського ОІПОПП

Аналіз сучасного стану освіти дає підстави стверджувати, що в наш час є безліч передумов для саморозвитку педагога, його становлення (формування) як успішного самодостатнього творця себе і своєї справи. Учитель, який реалізується як фахівець, як особистість і як людина, що отримує задоволення від взаємодії з іншими людьми (учнями, колегами, адміністрацією), відчуватиме себе успішним.

Взаємодія з учнями – основа професійної діяльності вчителя. Проте ефективно взаємодіяти із сучасними дітьми вдається далеко не кожному педагогові. Дуже часто учні починають чинити явний і неявний опір, уникаючи педагогічного впливу. Найчастіше це відбувається тоді, коли учень відчуває в освітньому середовищі небезпеку, некомфортність, некорисність або коли він незацікавлений у ньому [4]. За таких умов саморозвиток як вчителя, так і учня є неможливим. Тому необхідно знаходити конструктивний вихід. Ми вважаємо, що майбутнє педагогіки – в діалогічності, партнерстві і взаєморозумінні між усіма учасниками педагогічного процесу.

Отже, розглянемо аспект взаємодії у системі «Педагог – учень» як складову, що забезпечує реалізацію вчителя як успішного педагога. Позитивна взаємодія в цій системі можлива за умови цілеспрямованого і постійного бажання вчителя самому розвиватись і змінюватись, змінювати свою «Я-концепцію», що, за визначенням «Українського педагогічного словника», є «відносно стійкою, в більшій чи меншій мірі усвідомленою системою уявлень індивіда самого себе, яка переживається ним як неповторна, на основі якої він будує свою взаємодію з іншими людьми і ставиться до себе» [2, с. 116]. Основним мотиваційним чинником, що спонукатиме педагога до змін у сприйнятті себе і змін у відносинах з іншими людьми, має бути прагнення відчувати задоволення від процесу взаємодії, у даному випадку вчителя з учнями і учнів з учителем.

Зупинимось на основних позиціях у взаємодії вчителя та учнів.

1. Позиція зверхності: «Я – над іншими»

Учитель, який будує взаємодію з такої позиції, використовує звичай авторитарний стиль спілкування, усвідомлено чи неусвідомлено вдається до примусу, наказів, тиску, залякування і приниження гідності учнів для того, щоб залишатись у позиції «Я

– над іншими». Така взаємодія викликає протидію в одних учнів, що виражається у сперечаннях, небажанні виконувати завдання вчителя, а в інших учнів призводить до байдужого, безініціативного, незацікавленого ставлення до предмета і до вчителя, який його викладає. Учитель також часто відчуває внутрішню незадоволеність у результаті такої взаємодії.

2. Позиція підпорядкованості: «Я – під (знизу)»

Ця позиція характерна для вчителя, який почувається невпевнено, не вірить у себе, свої сили, має занижені самооцінку і почуття власної гідності. Вона виражається у невпевненому голосі, відсутності його емоційної забарвленості, можливо, також у звертаннях до учнів з частими перепошуваннями і невпевненими проханнями. Це відчувають учні, і взаємодія за таких умов не є продуктивною: діти не чують і не хочуть чути вчителя, виконувати те, що він пропонує. Причина такої непродуктивної взаємодії – у ставленні вчителя до самого себе: він не поважає себе, свою гідність, не любить себе, і тому свідомо стає у позицію «Я – під (знизу)». За такої взаємодії передусім страждає вчитель від своєї нерезалізованості як педагог, а опосередковано – учні, оскільки неповноцінна взаємодія призводить до неефективно організованого педагогічного процесу і неякісного результату педагогічної праці.

3. Партнерська позиція: «Я – нарівні»

Взаємодія, побудована з партнерської позиції «Я – нарівні з учнями», виражається не в панібратстві з учнями, а в щирому, відкритому спілкуванні, за якого педагог з довірою до учнів, відчуттям власної гідності і повагою до гідності дітей, отримує задоволення від того, що його сприймають, зацікавлено слухають, з бажанням або розумінням виконують запропоновані завдання.

Партнерська взаємодія у системі «Педагог – учень» – це взаємодія, заснована на стосунках, що забезпечують рівність партнерів у сприйнятті один

одного, яка виражається у можливості відкрито висловлюватись і сприймати іншого, не принижуючи власну гідність і гідність партнера.

Педагог, який вміє будувати стосунки на партнерських засадах, сприймається учнями і колегами як бажаний співрозмовник, з яким легко й приємно спілкуватися, виконувати спільні справи. Партнерська взаємодія з позиції рівності з учнями забезпечує ефективніший педагогічний процес, який базується на взаємній довірі, взаємоповазі і взаєморозумінні або намаганні їх досягти. А за умови розуміння педагогом основ побудови партнерської взаємодії цілком імовірно навчити й іншу сторону (учнів) такої взаємодії.

Партнерство у взаємодії можливе за гуманістичного підходу до учнів (з лат. – людяний, людський) на противагу авторитарному (з лат. – вплив, влада), за якого взаємодія будується з позиції «Я – над іншими». Гуманний підхід базується на «олюдненні» стосунків, коли люди сприймаються як рівні у спілкуванні між собою, незалежно від віку, статусу, посади, статі. А тому бажання педагога перейти на партнерську взаємодію з учнями потребує його відмови від авторитарного підходу і опанування принципів гуманної педагогіки. Наприклад, не примушувати учня щось виконувати, а створювати такі умови, за яких він сам захоче виконати і виконає це з розумінням («Це потрібно мені»), з вірою в себе («Я це зроблю»), з бажанням («Я хочу це зробити») і дуже добре, коли ще й з відчуттям **віри вчителя в цього учня** («Вчитель вірить в мене, в мої здібності, в те, що я впораюся з цим завданням»).

Партнерська взаємодія, яка є ефективною і задовольняє як учителя, так і учнів, можлива за таких умов:

- відчуття безпечності і комфортності у ході педагогічного процесу, що є основними мотивами (факторами), які позитивно впливають на ефективність партнерської взаємодії;

- віра вчителя у можливість учня, яку відчуває учень;
- толерантне ставлення вчителя до учнів, і як наслідок – учнів до вчителя;
- прийняття себе й інших з любов'ю.

Широковідоме дослідження, яке базувалося на вірі вчителя в можливість учня, отримало назву «Ефект Пігмаліона» за ім'ям скульптора, який створив скульптуру прекрасної дівчини Галатеї і попросив богів її оживити. Суть експерименту полягала в тому, що дослідник, прийшовши в клас до вчительки, сказав, що проведе дослідження на виявлення найбільш обдарованих дітей у її класі. Після завершення дослідження він назвав кількох найбільш обдарованих дітей, домовившись, що повторить це раз експеримент через рік. Насправді дослідник назвав не найобдарованіших, а будь-яких дітей, і саме дослідження не мало ніякого відношення до виявлення обдарованих дітей. Коли ж через рік він прийшов і провів справжній експеримент, то ці діти показали найкращі результати. Чому так відбулося? Учителька повірила, що ці діти обдаровані, і її ставлення до них виражало віру в можливість і зді-

бності дитини: «Подумай, ти зможеш. Я знаю, що ти обдарована». А тому, свідомо чи підсвідомо, більше часу давала на обдумування, з терпінням чекала на відповідь. Коли учень відчуває віру вчителя в нього, це додає йому сил, і він ефективніше виконує завдання, дає кращі відповіді на поставлені запитання. Якщо з цієї позиції підходити до кожного учня і щиро виявляти своє ставлення до нього як до обдарованої дитини (можливо, не в усьому, але знайти те, що можна «домалювати» в учневі (прийом Ш.О. Амонашвілі)), то ефективність навчально-виховного процесу зростає, а взаємодія вчителя й учня встановиться позитивна, партнерська.

Побудова взаємодії на партнерських засадах можлива, якщо в учителя розвинене толерантне сприйняття учнів. Як наголошував О.А. Захаренко, директор Сахнівської середньої школи Корсунь-Шевченківського району Черкаської області, академік, народний учитель, «цей термін означає терпимість, а точніше повагу до чужої думки. Поняття зрозуміле ще й тому, що причиною багатьох конфліктних ситуацій у світі є те, що обстоюється лише власна думка» [3]. Відоме й більш широке визначення толерантності – як уміння людини сприйняти, прийняти і зрозуміти іншу людину такою, якою вона є.

Вміння вчителя толерантно ставитись до учнів є прикладом урівноваженої і терпеливої позиції мудрого педагога, який розуміє дітей і вчить їх своїм прикладом. Толерантне ставлення до учнів можливе тоді, коли вчитель приймає себе таким, яким він є, без почуттів провини, образи, сорому, вміє любити себе або намагається це робити, а тому зможе з любов'ю ставитись до учнів. Прийняття педагогом себе – це основа, на якій базується здатність приймати інших такими, якими вони є.

Спираючись на таку позицію, у педагога з'являється необхідність змінити вектор впливу на учнів: спрямовувати свої сили не на боротьбу з поганим, що є в дітях, а на виділення, підсилення, «увиразнення», «домальовування» всього кращого, хорошого, доброго в них.

Отже, важливе значення для побудови партнерської взаємодії вчителя й учня має вміння педагога допомагати самому собі: утверджувати власну гідність і усвідомлювати свою цінність, навчатися приймати себе таким, яким ти є, з любов'ю до себе, без критицизму («самоїдства»), а з конструктивним аналізом, змінюючись у теперішньому і плануючи зміни на майбутнє. Запропоновані нижче техніки допоможуть учителю в цьому. Багаторазове повторення техніки, залежно від потреби, дасть можливість прийняти себе, підтримати самого себе. Вони побудовані як шаблони і залежно від ситуації їх можна змінювати, доповнювати, скорочувати, тобто творчо застосовувати.

Педагогічні техніки, що забезпечують встановлення партнерської взаємодії

Техніки самодопомоги педагогу (їх бажано проговорювати вголос або подумки, з вірою, емоційно, відчуваючи те, що вимовляєш).

Техніка прийняття себе: «Я приймаю себе з любов'ю (вдячністю, повагою, розумінням) такою, якою я є».

Техніка підтримки себе: «Я (знаю, вірю, відчуваю, переконана), що (розв'яжу цю проблему, справлюся з цим завданням, досягну гарного/найкращого результату)».

Техніка схвалення себе: «Я люблю (ціную, поважаю) і схвалюю себе».

Далі пропонуємо техніки звертання до учнів, які допомагають встановлювати взаємодію з учнями з партнерської позиції «Я – нарівні». В необхідності використання таких технік переконують вислови Ш.О. Амонашвілі, які прозвучали на його семінарі в м. Черкасах:

- «Одухотворюйте середовище навколо дитини»;
- «Якщо дитина зростає в атмосфері критики – вона вчиться засуджувати»;
- «Якщо дитина зростає в толерантному середовищі – вона вчиться бути терплячою»;
- «Якщо дитину підбадьорюють – вона вчиться впевненості»;
- «Якщо дитина зростає в атмосфері прийняття – вона вчиться любові»;
- «Якщо дитина зростає в атмосфері похвали – вона вчиться любити саму себе».

Техніки позитивного звертання до учнів

Техніка «Я-висловлювання» (до класу і до окремого учня). Наприклад: «Я хотіла б, щоб ви (опанували, навчились, засвоїли), допоможіть мені, будь ласка (зробіть, прочитайте, напишіть, виконайте) ...».

Техніка надихання (до класу і до окремого учня): «Я хочу вас навчити ... Це не просте завдання, але **я вірю**, що кожен з вас опанує цей (... спосіб) і ви успішно впораєтесь з цим завданням»; «Я (знаю, відчуваю, бачу, вірю), що **ти впораєшся** з цим завданням і в тебе все вийде, зосередься і постарайся» або «**Я вірю**, що ти знайдеш собі сили виконати це завдання».

Техніка схвалення (до класу і до окремого учня): «Я така задоволена, що ми всі сьогодні так дружно і злагоджено попрацювали» або «Мені приємно сказати, що сьогоднішню тему ви дуже уважно слухали і тому так добре засвоїли»; «Як добре, що ти повірив у свої сили і виконав це завдання» або «Як чудово, що ти не зупинився перед труднощами, а подолав їх».

Техніка спонукання. Приклад звертання до класу: «А зараз зосередься, заспокойся і постарайся вловити основну думку». До учня: «Зосередься, подумай і зверни увагу на ось цей пункт».

Комбінація технік надихання – схвалення (до класу і до окремого учня): «Я (вірю, знаю, відчуваю), що ми зробимо цю аплікацію і всі попрацюємо дружно та злагоджено, кожен добре постарается».

Комбінація технік надихання – спонукання: «Я (відчуваю, знаю, вірю), що цю задачу зрозуміють усі, тільки зосередься й уважно послушайте».

Комбінація технік спонукання – схвалення (до класу і до окремого учня): «Зосередься, подумайте, і ви дасте відповідь на запитання, яке я зараз

поставлю. Я впевнена, що ви добре попрацюєте, дасте чудові відповіді».

Техніки підтримки сил і можливостей учнів

Техніка підтримки віри учня в себе: «Я хочу тобі пояснити ... налаштуйся на роботу і повір у себе. Я (знаю, відчуваю, бачу), ти зможеш це (зробити, зрозуміти, опанувати)».

Техніка відновлення віри учня в свої сили: «Давай спробуємо ще раз. Попередню спробу прийми як досвід, а не помилку. Зосередься і повір у себе, що ти зможеш це (зробити, написати, скласти, стрибнути)».

Техніка вираження віри вчителя в можливості учня: «Я вірю, що ти (напишеш, виконаєш) це завдання, і впевнена, якщо ти докладеш зусиль і захочеш, то досягнеш гарного/найкращого результату».

Отже, прагнення вчителя до саморозвитку і бажання набутти вміння будувати взаємодію на партнерських засадах – це основні чинники, що спонукають його до позитивних змін, руху вперед через самоусвідомлення, самоприйняття, становлення себе як успішного педагога. Шлях цей нелегкий, але цікавий і приносить задоволення від позитивних змін, які відбуваються з учителем і його оточенням. Тож нехай надихнуть кожного педагога слова Ш.О. Амонашвілі про те, що «труднощів, з якими ми стикаємось у своєму вчительському житті, дуже багато... Але є трудність благословенна, яка, якщо ми приймаємо її мужньо, на все життя охопить нас прагненням педагогічної досконалості» [1].

Література

1. Амонашвили Ш.А. Чтобы дарить Ребёнку искорку знаний, Учителю надо впитать море Света. – Артемовск, 2009. – 96 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
3. Захаренко О.А. Слово до нащадків. Київ.: СПД, 2006. – 216 с.
4. [http://daya.at.ua/publ/\[23.06.2009.\]](http://daya.at.ua/publ/[23.06.2009.])

Анотації

Автор розглядає партнерську взаємодію вчителя й учня як засіб гармонізації освітнього простору. У статті розкрито ідею учнівства: всі учасники взаємодії є вчителями один для одного. Використання технік партнерської взаємодії сприяє саморозвитку вчителя й учнів.

Автор рассматривает партнёрское взаимодействие как средство гармонизации образовательного пространства. В статье раскрыта идея ученичества: все участники взаимодействия одновременно являются учителями друг для друга. Использование техник партнёрского взаимодействия способствует саморазвитию учителя и учеников.

The author considers the partners interaction as a harmonization resource of the education area. In the article one of the ideas of the period spent as a pupil (student) is discovered: all participants of the educational interaction are simultaneously teachers for each other. Using the technique of the partners interaction promotes both the teacher's and the students' self-development.